

անդէն կը տանի զեղագործին, որ շուտով զեղը սպարափառելով հիւանդին կը հասցընէ :

Բաց աստի սոյն համակրելի բժիշկն օտւորութիւն ըրած է մի կամ երկու աղանի թողուլ հիւանդներու քո, գուշակելով որ կրնան յանկարծակի ծանրանալ. արդ երբ անպատճառ կարեոր կ'ըլլայ բժշկին այցելութիւնը՝ կ'արձակեն աղանին, խնդրադիր թե ին կապելով, և հա՛ն անդէն բժիշկը այցելութեան կ'երթայ :

Թողունք աղանին, իւր փառքն և բարքն այլ, և չի մոռնա՞ր յիշել թէ հայրենիք՝ ընդէլ աղանինքէն զաս՝ ունի ևս իւր շատ նշանաւոր գաւառաց անտառներուն մէջ վայրենի աղանինք, որք կոչին Հաւիտայ կամ Հօփաշ, սոքա ամենէն շատ կը գտնուին Տիգրանակերտի մէջ ուր Պօսան կոչուի, ի էլարին, Արցախու կողմերը, ի Վան, ի Սերաստիա, ի Պարսկահայս՝ մանաւանդ ի Սալմաստ :

Պերճատեսիլ և յոյժ գեղափետուր Տարակն՝ որ չէ աղանին, այլ նորա կարգէն մի այլ տեսակ թռչուն, ի հայրենիս ամենուրեք կը տեսնեմք և աւելի Արարատայ և Արցախու կողմերը կ'ախորժի բնակիլ. աս ճիշդ պարկեշտ և սրբակիւց արեգայի նման կը ճգնի մերթ անտառներուն մէջ, մերթ ի ծերպս քարածայտից, ուր կ'ընկերէ մարասիրտ արեգային և նորա եռանդուն սաղմոններուն հետ զաշնաւորելով իւր ողբական միօրինակ զհուլիսն մնչիւնները կը փառաբանէ իւր Արարիլու Արարատայ ստորոտի անտառներէն բարձրանալը բարձրադիր վայրերն՝ մտնենք նորա մութ անտառներուն մէջ, հոն կը գտնեմք բնաշխարհիկ հաւ մի զոր արարատեանք կոչին խոչսագ կամ վայրի աղլոր, զորա երկայն մորուքն տեսնելուս՝ անդէն չի կարծենք զինքը հաւեղինաց գտնուած մի ծիծաղելի հրէշ, այլ զարմանալիք բնութեան :

Շարայարուի

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՊԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ վերայ առանձին գրքով հրատարակութիւն մը բնաւ եղած չէ ազգերնոս մէջ : Անոր սկզբունքները՝ որ իմաստասիրութեան ամենէն նոր խնդրոց կարգէն են՝ կանոնի ճշտով աշխատելու չեն տակաւին : Այստեղ հանդերձ մեծ ծանր հեղինակք ընտրի կերպով ձառած են անոր այս ինչ կամ այն ինչ մասին վերայ : Կը մնար մեզ ուրեմն իւրաքանչիւր մասին համար դիմել այն ձեռքին մէջ ամենէն աւելի համբաւ ստացած հեղինակին, և շատ անգամ չքաշակամանաւորով պարզ հետևողութեամբ՝ այն անցերը գրեթէ քարգմանօրէն փոխադրեցինք մեր երկասիրութեան մէջ : Այսպիսիք են՝ օրինակի համար՝ իտալիէն մեկնութեանց մեծ մասը, գեղեցկին ենքս կայական ընկոյծեան նուիրուած էլերուն շատը, գեղեցկին աղբիւրք, ևն : Անտառային մեր անբաւականութիւնն ի նկատի առնելով՝ շատագոյն էր մեր հետևած հեղինակաց մին պարզապէս քարգմանել : Սակայն գեղեցկագիտութիւնը՝ մասնաւոր նպատակի կամ դրոշմեան մը ծառայելով՝ չանցած են ամէն բան իրենց դրոշմեան յարմարեցնել, այլք գեղեցկագիտութեան մէկ կամ միւս մասին վերայ աւելի ձոնացած են, և ոմանք վերջապէս վերացական հայեցողութեամբք քաշականացած են, որք թէ և մեծ կարեւորութիւն կրնան ունենալ մասնագիտաց համար՝ այլ ոչստեղծաց համար քաշական ամփոփ չեն բռնիր :

Մեր հետևած հեղինակաց գլխաւորներն են. Cousin (Du Vrai, du Beau et du Bien), Lamenaïs (Mélanges philosophiques), Jouffroy (l'Esthétique), Pictet (Le Beau dans l'art et dans la Nature), Lansing Raymond (The Art

-form.) *Shopenhauer (Fragments)*, *Taine (La philosophie de l'Art.)*, *Eugène Véron (l'Esthétique.)* և մեռած *Mario Pilo* որ իւր մէկ համառօտ գեղեցկագիտութեան մէջ՝ փիլիսոփայութեան այս ձիւղին նոր ուղեւորութիւնը ձարտար գրելով մը սահմանած է :

Վերջապէս հարկ կը համարիմ ներքոմն խնդրել ընթերցողներէս երէ ուրեք ուրեք կրկնութիւններ նշմարեն : Այդ անխոստ փելի խոսք մի էր ժամանակով իրարմէ անըրպետեալ դասաստութեանց հաւարածոյ մ'ըլլալուն համար : Շատ երջանիկ կը համարէի զիս, երէ այս դոյզմ' այլ բազմաշխատ հեղինակութիւնն ազգային ձաշակը յղկելու և կոկիչու կարող ընթերցմանց փափագը զարթոյցանել կարենար երկտասարդութեան սրտին մէջ :

ԹՈՒՆԱ ԹԵՂԵՆԱ

ՄԱՍՆ Ա

1. ՓԵՂԵՑԹԻՆԸ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՌՈՂՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆՔ

Գեղեցկագիտութեամ սահմանը. — Գեղեցիկը սահմանելու գոնալուծութիւնը. Մոկրատայ իօսք մը. — Կարևորութիւն գեղեցկագիտութեամ. — Զերթոյա. կամ արուեստը Արիստոտելի, Որատոսի, Պուլալի. — Ընդամարութիւն գեղեցկագիտական զգացմամ. — Մարդկութեամ քայլափոխներմ առաջիմ փորա. զրած տօն քարերէմ միմչև Միլօյի Աստղիկը. — Թէ պէտք է ըլլայ բացարձակ քանոմ մը գեղեցիկը զատիլու համար :

1. Գեղեցկագիտութեան նպատակն է ուսումնասիրել Գեղեցիկը և անոր յայտնութիւնն. ներք թնութեան և արուեստին մէջ : Այս գիտութիւնը զգացողական (esthétique) աշուանցին՝ յունական αἰσθητική (զգացում) բառէն. և այս բառն իմաստասիրական լէս

գուն մէջ մացնող Baumgarten ըստ իւր ժամանակին ընթանման յերիւրած է զայն, զի այն ատեն գեղեցիկին ուսումնասիրութիւնը անոր ի մեզ դարձուցած յուզմանց կամ զգացումածոց քննութեան մէջ միայն գրեթէ կը կայանար :

2. Չկայ բան մը որ աւելի պայծառ ներքնատեսութեամբ (intuition) ըմբռնեք բան գեղեցիկը. բան չկայ զոր աւելի զըժուար ըլլայ սահմանի մը մէջ ամփոփել : Բնութեան նկարագրել տեսարաններու, խանդավառ քերուած մը, նկար մը, շէնք մը, նուազ մը՝ ներքին անբացատրելի ախորժ մը կը պատճառեն, որուն խլրտումը կը զգանք մեր մէջ և յաճախ արտաքուստ ալ կը յայտնենք, բայց հնար չէ մեզ բացատրել անոր բնութիւնը : Յիրաւի կարելի չէ գեղեցկագիտական յուզում մը՝ երկրպագական հայեցողութեան մը պէս ապացուցանել. վաճն զի առ այս հարկ պիտի ըլլար գեղեցիկը արաւմաբանական ծանօթութեան մը վերածել, բան մը որ չկրնար հաշտուիլ գեղեցկագիտական զգացման ինքնեկութեան (spontanéité) հետ :

Արդարեւ պրական գիտութեանց մէջ՝ բաւական է առարկայ մը ուրիշ առարկաներէ տարբերող կարևորագոյն ստորագիծը ճանչնալ՝ զայն ճշդիւ սահմանելու համար : Այսպէս՝ երկրպագութեան մէջ՝ ուղիղ գիծը կը սահմանենք, « Ուղիղ գիծը երկու կէտերու մէջ ամենէն կարճ ճամբան է », ըսելով : Բայց երբ բազմագիծի ճոխ իրականութեան մ'առնլն գահուինք՝, որ սերտ առնչութեամբք իրարու կցորդուած հաստարապէս կարենոր շատ մը ստորագիծներ ունի, սահմանը թերի կը մնայ անոնց որ և է մին ի բաց թողով, մանաւանդ երբ այս զանազան ստորագիծք զիրար կը մեկնեն : Այս սահմանի մը ճշդութեան պայմանն է՝ այդ սահմանին տակ ինկող ամէն առարկայից կատարելապէս պատշաճելն :

Այս ամէն պարագաներն ի նկատի առնելով է որ Մոկրատ կ'աղաղակէր. « Գեղեցիկը գոնար է » (1) :

1. Մանոթ. — Վերտի Թէ Արիստոտելէն ինքեցիկն որ գեղեցիկը սահմանէ. « Թողեք, պատասխանեց իմաստուն, որ կըրք ընեն այգիսի հարցում մը » :

Յ. Եթէ մարդ նիւթական կարեացր զո-
հացմամբ կարենար՝ չըսեմ երջանկանալ՝ այլ
բաւականանալ, զգեցելին ուսումնասիրու-
թիւնը պարզապէս մտաւորական զբօսանք մը
կը պատնար: Բայց առանց իտէպի անհատ
մը կամ ցեղ մը կորստեան զատապարտուած
է: Մարդկութիւնն իւր հայեցողածքը դէպ
ի վեր բանելով, է որ իւր վայրենութեան
վիճակէն բարձրացաւ և աղնուացաւ: Ուստի
իրաւամբ՝ անուանի հայ անձնավորութիւն
մը բարեկամի մը յուշատեսարին վերայ գրեց.
« Մարդիկ շատ անգամ հարկաւորէն կ'անց-
նին, աւելորդէն շէն կրնար անցնիլ, զի ա-
ւելորդը, մարդու անասանան կրից արտալայ-
տութիւնն ըլլալով՝ քան զհարկաւորն հարկա-
ւորացոյն է »:

Գեղեցկադիտութեան կարևորութիւնը կ'ի-
մացուի, երբ կը տեսնենք թէ մարդկային
կենցաղին մէջ ինչ մեծ գեր կը խաղան
արուեստը և դարութիւնը: Բայց աւելի ընդ-
հանուր դիտակէտէ մը նկատելով կրնայ ըսուիլ,
թէ այդ զգացումն արարչադրօնութեան մէջ
գոյութեան պատճառ մ'ունի: Վերցուր գիտա-
կցութեան տէր հոգիէն գեղեցկին զգացումը,
անկեղբայր բոլոր գեղեցկութիւններն աննպա-
տակ պիտի մնային ունայնին մէջ: Վերցուր
գեղեցկութիւնը արեւելեքէն՝ գեղեցկագիտա-
կան զգացումն՝ իբրեւ անարեւ ըոյս մը պիտի
ծնգէր՝ թոռմը: Թորմէ կը հետևցնենք թէ
այդ երկու սկզբունքը հարկաւոր կապով մ'իրա-
բու կապուած են: Բայց գեղեցկին պարզ՝ ճա-
շակելու և գնահատելու համար չափով մը
բարդական զարգացում պէտք է: Սրդ այս
չափը յանդուան կը տարբերի ըստ կրթութեան
և ըստ այլ բազմադիմի կարեւոր պատճառաց.
ուստի գեղեցկին քննադատութեան մէջ եղած
են մեծ տարբերութիւնք որոց վերայ հիմնուե-
լով Սկեպտիկեանք՝ բացէ ի բաց ուրացան
գեղեցկին գոյութիւնը:

4. Մակայն գեղեցկադիտութեան ոգին
թիւր կերպով ըմբռնած կ'ըլլանք՝ եթէ հա-
մարինք զայն հաւաքածոյ մը կանոնաց և
սկզբանց ի պէտս ճարտարաց, ինչպէս Արիս-
տոտելի՝ Որափոսի և Պուալայի քերթողական
արուեստներն: Առնոց տուած օրէնք աւելի
բացատրութեան և ձևին կը պատկանին, մինչ-

զեւ գեղեցկադիտութիւնը ստեղծող կենդանի
զարութեան աղբիւրը կը հետազօտէ, ոչ թէ
այս ինչ կամ այն ազգին, ոչ թէ գեղա-
բունաստից և դարութեանց մասնաւոր մէկ
ճիւղին մէջ, այլ ընդհանուր մարդկութեան
և ամէն մասնաւորաց մէջ, ոչ միայն իւր
յայտնութիւններն, այլ և իւր ծնունդն ու
բարգաւաճումը ֆիզիքական և բարոյական մար-
դուն մէջ: Կ'ընդունի Արիստոտելի պատճէժ-
ներն իբրեւ կատարելութեան կշիռ մը յունա-
կան արուեստին և անոր հետամուտ ժողո-
վըրդոց համար, բայց կը մերժէ նոյն կշիռով
չափել այլասէւ սկզբանց վերայ հիմնուած
գեղարուեստական արտադրութիւններն՝ ինչ-
պէս զոր օրինակ Հնդկականն կամ նոր Եւրո-
պականը, ինչպէս պիտի մերժէր Ելլէնի Ի-
տալիոյ արդիւնքը քննադատել իթէ Հնդկի
Որափոսի մը քերթողական մը հեղինակած
ըլլար ի պէտս իւր ազգայնաց: Այլ մարդկային
մտաւոր զործունէութեան ամէն տարբերն
հաւաքելով՝ նպատակ դրած է իրեն ընդհա-
նուր գեղեցկին վերայ հիմնել իւր տեսու-
թիւնները: Միով բանիւ՝ եթէ հանճարոյ
գործն է ստեղծել՝ կենդանացնել, եթէ բըն-
նադատող ճաշակին կը պատկանի ընտրել և
դաստարել, գեղեցկադիտութեան հետամուտ
եղածն է գեղեցկին ամէն արտադրութեանց
քննութեան իրազեկ ըլլալ և անոնց ծագումն
հետազօտել, ինչ կ'ուսումնասիրէ գործն՝ ոչ
իբրեւ ուրոյն անշատ արդասիք մը՝ այլ իբրեւ
զայն ստեղծող գաղտփարին հարկաւոր մէկ
արդիւնքն և իբրեւ անոր հաւասարմիմ բա-
ցատրութիւնը:

5. Թորմէհետ առաջին տեսքով մարդ
այլ-ըներբ բացաւ հազիւ հանդարտած ու զիջած
տարբերաց վերայ՝ անտարբեր կերպով նկա-
րուցան իւր մտաց մէջ քննութեան մեծա-
վայել տեսարանները, ընդունայն տեղ ա-
կանջը չգարիին անոր ներդաշնակ կամ հաճա-
կա ձայները: Միավիճը կտնելով, ըոյսեր
արմատելով մօրթեգեքս քանիկն վերայ,
թռչուններէն խլելով զոյնզոյն փետուրներ
ինքզինքը զարգարելու համար, ընդ ազօտ
կը յայտնէ տենչ մը քննութեան մէջ տարան-
չատ զտնուող տարբերը հաւաքելով բնա-
թիւնը գերագնացելու:

Այս աշխատանքն արդիւնք ոչ միայն համահման չեն ամենուրեք և ամէն ժամանակ, այլ և հիմնովին իսկ իրարմէ կը տարբերին կամ իրարու հակառակ ալ են: Վայրենայն վերայ դեռ ես այն սերմ մ'է, որ հնապէստէ պիտի դարգանայ և բարգաւաճի ըստ իւր բնութեան և ըստ զործակցութեան շրջակայ պարագայից՝ դէպ ի սքանչացնող բարձրութիւններ:

Ինչ ընթացք՝ արդարեւ՝ նախապատմական դարուց քարի վերայ փորագրած տնէ վարդերէն մինչև Հոթէնթացի Աստղիկն, և անկէ մինչև Միլօյի Աստղիկը կամ Անիբազայի ձիաւոր անդրին, և ինչ ընդարձակ ասպարէզ սակաւին մարդկութեան առջև բացուած դէպ ի երազեալ կատարելութիւն մը: Ինչ տարբերութիւն վարձեալ՝ այդ մեծ քայլափոխներուն միջոցին՝ զգալու և արտագրելու եղանակաց մէջ: Ինչպէս անզգայ մարմարինը կենդանացու՝ զգաց և մտածութիւններ բացատրեց: Դասական մարդկութեան այս մտաւորական զարգացումն ոչ աւելի կրնայ մեկնութիւն քան զոյգն սերման մը ի հակառակէ կադիի փոխութիւնը: Կը մակարեւոյնք թէ սերման մէջ կար զօրութեամբ ամբողջ կադինին, կը քննենք, կը հաստատենք անոր բարգաւաճումը, առանց սակայն բացատրել կարենալու: Նոյնն է նաև մտաւորական զարգացման նկատմամբ:

6. Բայց երբ կը տեսնենք բազմաթիւ մարդկային սերունդներ՝ ամբողջ դարեր և աշխարհներ սքանչացնող գեղեցկագիտական արտայայտութիւններ, ուրիշ ժամանակի կամ երկրի մէջ անտարբեր՝ դուցէ և անգոսնելի երևալ: Երբ մի և նոյն ազգն իսկ կը տեսնենք իւր ճաշակը փափոխել՝ կարելի է արդեօք յուսալ այդպիսի յարուշար ընթացքի մէջ գտնելու մեր գաղափարութիւնները հիմնելու համար բացարձակ քանոն մը (criterium): Անտարակոյս. վասն զի եթէ այդպիսի օրէնք մը չլրջաբ՝ ամէն բանի հանդիմաց կամ քամահրող մը գտնել կարենալուն՝ ամէն բան միայն գոմայն թէ՛ գեղեցիկ թէ՛ տգեղ պիտի կարենար համարուի: Հետևանաց յոռութիւնը սկզբանց յոռութիւնը կը ցուցնէ: Գեղեցկագիտութեան զործն է այդ օրէնքը դուրս հանել գեղեցիկն ուսումնասիրութեանէ:

Բայց այս խուզարկութիւնը չենք կրնար սահմանել մասնաւոր դարու մը. վասն զի՝ թէպէտ ընդհանուր ակնարկ մը ցոյց մեզ գեղեցկագիտութեան հետզհետէ զարգացումը զոգցես զուզընթաց մտաւորական յառաջադէմութեան հետ, այսու հանդերձ բացարձակ յարաբերութիւն մը չենք կրնար հաստատել գեղեցկագիտութեան և գիտութեանց զարգացման մէջ: Այսպէս մենք զօյնս գերագանցած չենք գեղեցիկին ըմբռնման և քանի մը ճիշդեղուն ինչպէս զոր օրինակ արձանագործութեան մէջ՝ նոյն իսկ բացատրութեան մասին, թէպէտ գիտութեանց արդի իմասկն անհամեմատ գերազանց է քան պնդայն:

ԳԼՈՒԽ Ա

ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂԵՍԳԻՆ

Ձամի՛ կերպով կըմամք ուսումնասիրել գեղեցիկը. Առարկայական և եմթակայական ճիշտագոտութիւնը. — Գեղեցիկն տպաւորութիւնը. տրամախառն հաճոյքը. ջայլոտ չարօլտ. խօլլա. — չոմերոս, Կէօթէ, չիւկօ. — Միթէլ Ամիէլօյիմ մէկ խօսքը. — Թէ գեղեցիկն բացատրութեամ մէջ տարբերութիւններ կը պահանջի. — Թէ գեղեցիկն ըստ տեղւոյն կը դատի. — Թէ գեղեցիկն կ'նմուսանի. յաճախ ըստ արուեստի՝ իմ ոք իրօք այդպէս չէ. Դիդէ, Լայոկոմ, Տօմ ժիւամ, Ֆրամիէսքա տա Ռիմի, Ուկօլիմօ. — Բաղդասարութիւնը գեղեցիկն և այլ առարկայից վերայ մեր ըրած դատողութեանց. — Զուգէմիմ տուած սահմամը. — Գեղեցիկն իրեմ մտածուող զործած տպաւորութիւնը. — Իմիմ կը տարբերի բարւոյն և գեղեցիկն, մտաւորական այլ ճանաչից և գեղեցիկն բնութիւնը: — Պատմիմ «թօ՛ քալօ՛մ քէ աղաթօ՛մ» — Վիմքէլմամ. Պլոտիմոս. — Ամուսասար կամ տարբեր ըմբռնում գեղեցիկն. — Թէ իմէ կ'ամուսանի Դուրջ:

1. Բ և է էակ կամ իւր առարկայական մէկ հանգամանքով կամ մեր ենթակայական

մէկ տրամադրութեան համեմատ, կամ այս երկու պատճառներով միանգամայն կրնայ մեզ յուզում մ'ազդել ախորժ կամ անախորժ, դոր և ըստ այնմ գեղեցիկ կամ ագեղ կ'անաւեննէք: Այս յուզումը անշահախնդիր կը կոչուին և ինքնեկ են. այսու հանգեք եթէ զանոնք քննութեան ենթարկենք, կը տեսնենք որ իրենց յատուկ տրամաբանութիւն մը ունին:

Բայց այս քննութիւնն ամբողջ ըլլալու համար երկու գիտական պէտք է կատարուի. առաջինն առարկայական՝ այսինքն գեղեցիկ առարկային վերայ փնտելով զմեզ յուզող հանգամանքները. երկրորդ ենթակայական՝ այսինքն մեր հոգեկան տրամադրութեանց մէջ ինքերկու մեր զգացած յուզման առիթները:

Սկսինք առարկայական հետազոտութենէ:

2. Ըսինք թէ գեղեցիկին մեզ ազդած առաջին յուզումը հաճոյքն է. բայց այդ հաճոյքը շփոթելու չէ ֆիզիքական հաճոյց հետ: Մինչդեռ ֆիզիքական հաճութեան կը յաջորդեն յափառնք կամ դառնութիւն և յոգեմած ջղերուն հանգստեան կարօսը, զենցիկին նկատմամբ՝ որչափ աւելի բարձրանանք մանտանդ՝ փոխանակ այս յափառնաց ունինք տեսակ մը շլացում, տեսակ մը անսահմանին մէջ հոլաթեւոյ մը հետանքը կամ թաղծութիւնը՝ յորմէ զերծ չեն յանդիմանային հանձաւներն անգամ: Չայլու Հարօյսի երգչին՝ Ռօլլայի հեղինակին մերամարտոս խրոխտ պիտակին տակ՝ վիճ մը կայ տրամութեան: Դոյն իսկ ոլմանեան հանգարտութեամբ օժտեալ Հոմերոսները, Էլեօթները, Հիկոնները՝ իրենց սխրանաց մէջ կը հնչեցնեն մերթ ընդ մերթ անբացատրելի մեղամարդոյթեան մը թելերը: Նկատեցէք արդարեւ մարդկային օգին մէկ կողմէն մարմնաւոր առնչութեամբք անթափանցելի խորութեանց կաշկանդուած, միւս կողմէն մասաւորական ուղացիւք անհասանելի բարձրութեանց հետամուտ և այդ կրկնակի յանկուցմանց փոփոխակի կամ միահաղոյն ազդեցութեամբք անհաշտ մրցանաց մատանալ, անծանօթին տարախոյսնեան մէջ տաբուրէր՝ երազելով բարձրակէտ մը՝ որ ցանդ իրմէ խոյս կու տայ, անձեռներեւելի կա-

տարելութեան մը կարտէն յաղթահարուած, և իսկոյն այդ թաղծութիւնը կը բացատրուի:

Այսօրինակ տպաւորութեանց տակ ընկճուած հոգոյ մ'ազդողան է Միքել Անճելլի մէկ խօսքն. — Ի խոր ծերութեան օր մը կոլոսոնին քովին կ'անցնէր հետի՝ տիւուր՝ ձիւնեբու մէջէն: « Դէր կ'երթաս, հարցոց իրեն բարեկամ մը. — Գարցոց՝ պատասխանեց մեծ խալացին, բան մը սովորել չանալու համար »:

3. Գեղեցիկը դատելու մեր տրամադրութեանց մէջ ալ՝ մասնաւոր և ընելեայն զոգցես ամենքէն ընդունուած պայմաններ կան: Էւ նախ նոյն գեղեցկութիւնը չենք վերագրեր մեր մտօք Արամազդի մը, Աբելլէսի մը, Ալեոնիսի մը, Շամիրամայ մը կամ Պենելոպի մը: Եթէ այս անձնաւորութիւնները՝ փոխանակ մեզ ներկայացուելու իրենց յատուկ նկարագրով, իրենց այն անհատական երանդներով որով զանոնք կ'երևակայենք, տարբեր կերպով տարագրուէին՝ մեր գեղեցկագիտական զգացումը կը փրաւորուէր:

4. Երկրորդ՝ առարկայ մը գեղեցիկի կը դասուիք այս ինչ տեղ: և անտարբեր՝ գոչէ և ծաղրական՝ ուրիշ տեղ: Պարթեանն հիւսիսոյ մրկուտ մառախուղներուն մէջ իւր վաշելութիւնը պիտի կորոնցնէր. Հնդկական հոյակապ անաբոյլ մեհեանները՝ իրենց խորին խորհուրդներով պիտի չլաւաւնէին յուսական գեղածիծաղ երկնից և զուարթ բնութեան:

5. Երրորդ՝ զուտ գեղեցկագիտական տեսակետով գեղեցիկ կ'անաւաննէք գործ մը՝ որ ոչ միայն իրօք գեղեցիկ չէ, այլ և ահմէկէց կամ դժպիտի իսկ: Ճակատամարտի մ'տահախբք, Դիդէին ինքնասպանութիւնը, Լալոնի դժոխմբք որորումը, Տօն Ժիւան, Պրանչէսքայի կամ Ռօլլայի դէպք՝ ըստ իրենան ախորժելի պատկերներ չլլալով հանգե՞րձ՝ հիւսալի նիւթեր ընձեռած են մեծամեծ քերթողաց, նկարչաց և անգրիագործաց:

6. Չորրորդ, գեղեցիկին վրայ մեր ըրած գաղափարութիւններն ուրիշ դատողութեանց հետ զուգակշռելով՝ հիմնովին տարբեր կը զբաւեննէք: Արդարեւ երբ ո՛ր և է առարկայ մը կ'ազդենք ճանշնալ՝ առաջ աւարտ ամեն հանգամանքը մանր կը գննենք: Օրինակի հա-

մար եթէ հանքի կտոր մը քննութեան բերուի մեզ՝ կը նայինք գոյնը՝ ծանրութիւնը՝ խլաւութիւնը, ո՞ր հեղանիքներով լուծելի ըլլալը, ևն. և ըստ այնմ անոր ինչ ըլլալը կ'ըսենք։ Իսկ գեղեցկագիտական դասաստանն անմիջական է. ի՞ր պատճառած վայելքով կը պահանանք՝ զեռ անոր բնութեան գումագիտ ըլլալու պէտքը չզգացած, այնպէս որ իրաւամբ ըսել կրցաւ Փուզէն. « Գեղեցիկը մեզ դանել տուող պորժողութիւնը՝ իրարու մէջ ծրարեալ զգացումն և դասաստանէն բաղկացած է »։ Երբոր քերթուած մը, ծաղիկ մը, անուշ հոտ մը զմեզ կը զմայլեցնեն, անոնց բնութիւնը չուսումնասիրած դեռ՝ վայելքը կը գտանք։ Կրնանք յիտոյ հետազոտել անոնց էութիւնը, բայց այդ երկրորդական կէտ մ'է, մենք արդէն դասաստանը կտրած և վճիռն արձկած ենք։

7. Գեղեցիկն զգացման հինգերորդ մէկ տարբերութիւնն ալ այս է՝ որ զմեզ ամբողջովին կը ընու, կ'սողդէ. իբրեւ նոր կենօք արժարժուած՝ սիրուն տելի ուժգին կը արքայութիւն՝ և աչք անթարթ կը յտնին՝ կը պշտուն՝ իրկն թէ նիւթական երեղմունի անգործ տելի մը նշմարէին. բարդական երջանկութիւն մը կը լուսաւորէ հոգին, և ձկաւմ մը կը զգանք ստորէն վեր բարձրանալու՝ զոր լուս կը բացատրէ յափշտակութիւն բառը։ Այս սպաւորութիւնն անմահ հրաշակերտներուն գոգցես փորձաքարն է և բաց աստի՛ առանց ո՞ր է զգայութեան կոյւմ ընելու՝ կամ անոր հետ նոյնանալու՝ ամեն զգացում ներուն ալ կը զայն։ Մի՛ր զգալիքը կը գզուէ՝ առանց մեր զգայականութիւնն արթնցնելու. ինքզինք կը սիրցընէ՝ առանց ո՞ր է ֆուլաւաակի մը՝ անշահանկարի կերպով. վերջապէս առանց բարդական ծանօթութեան մը կոչում ընելու՝ զեպ ի բարդութեան կը գրդէ զմեզ այնու միայն՝ որ մեր հոգին կ'ազնուացնէ։ Այն կարելի էր որ քօռնէլլի մէկ ներկայացմանէն էլընք, առանց միսմ գործոց բուռն տենչով վառուելու։ Անկարելի է որ ամենէն տելի տեսլութեամբ սալացեալ սրտէն հաւալանք մը չբազէ բնութեան յաղթական մէկ տեսարանը։ Նայեցէք Միլտոնի հրաշալկերտին մէջ Գիւսպետին առ Արեւ օղորեալ

խօսքերը։ Այս միտքը կը բախանդակէ Պլատոնին ալ հուպակաւոր խօսքը. « Թօ քալօն քե տզաթօն »։ Այսու հանգրձ չենք կրնար բարոյն և գեղեցիկն զաղափարներն իրարու հետ խառնել, որովհետեւ գեղեցիկն յայտնութեան համար անհրաժեշտ է արտաքնութեան (extériorité) բոլորովին նիւթական պայմանն, և այսու բացէ ի բաց կ'որոշուի բարիէն։ Այնչէս զատ բարոյն հանդըք միւս նպատակ մը կ'ենթադրէ՝ միջոցաւ գեղեցիկն վայելքը բացարձակապէս յինքնան է։ Բարի գործ մը հանդ է իւր իրական կամ մտադրեալ արդեամբք. գեղեցիկ առարկայն ինքնին հանձնի է՝ առանց ո՞ր է երկրորդական զաղափարի։ Այսու համար է որ երկարանչիւրն ալ զմեզ հիացնելով հանգրձ միայն մէջ այս զգացումը խառն է յարգանաց՝ սպասկաւանաց, միջոցաւ միւսն ամբողջ պարզութեամբ է զուտ հանդայական զգացման մէջ։

Գեղեցիկը մտաւորական միւս հանդից հետ ալ չենք կրնար նայեցնել։ Ճշմարտութեան մը կամ բնական օրէնքի մը զիւր կրնայ գեղեցիկն չափ վառուելու և անարատ հեշտանք մը պատճառել, բայց այս պայմանաւ որ նպատակի մը յանգիստ Սթրիմօնդն ալ յափշտակութեան մէջ էր իւր հայտնաւոր գիտն ընելու միջոցին, բայց թերեւ ինքն ալ պիտի աղաղակէր հուշակաւոր թուաբանի մը թատերական հրաշակերտի մը ներկայացմանէն էլընուն ժամանակ գոչածին պէս. « Ասով էնչ կ'սպացուցուի »։

Դժբաղդաբար գործածական լեզուն գեղծած է այս բառով՝ անխորհրդ գործածելով զայն ամեն տեսակ հանձնի իրաց. զոր օրինակ կ'ըսենք. « Գեղեցիկ ընթերցէ մը և գեղեցիկ մեքենայ մը, գեղեցիկ դործ մը, գեղեցիկ հայեցողութիւն մը »։ Այնպէս որ գիտաբ կ'ըլլայ այս մակիթրը կրող առարկայից առ մենուն վրայ հասարակորդ որպիսութիւն մը երեւակայել։ Մակայն այս կարեւոր տարբերութիւններն ընելէն յետոյ, պէտք է ընդունել գեղեցիկն ազնուացուցելի ազգեցութիւնը. « Ես ինքս, — կ'ըսէ Winkelmann Պէլլէտէրի Ապոլոնին վրայ խօսելով, — արժանաւոր կեցուածք մը կ'առնում, արժանաւորայել կերպով զայն նկատելու համար »։ — « Ի տեսիլ

գեղեցկութեան, կ'աղաղակէ Պլատոն, հոգւոյն թեք կը բուսնին և կը մեծնան» . — « Եթէ հոգին չգեղեցկանայ, կը յաւելու Պլատոնոս, գեղեցկութիւնը պիտի չտեսնէ » :

8. Դիտելի է դարձեալ՝ որ նմանօրինակ կրթութիւն առած անձանց մէջ ևս՝ գեղեցկին զգացումն ու վայելքն՝ իրենց զայն բմբռնելու հոգեկան աստիճանին կամ ճաշակին զարգացման համեմատ է : Ոչ միայն տարբեր յայտնութիւններէն կ'ախորժին, այլ մի և նոյն ճիւղին մէջ ալ զգացումնին կրնան տարբերել : Ոչ բանաստեղծը պատկերհանի մը չափ կրնայ նկարի մ'արժէքը գնահատել, ոչ երաժիշտ մը ճարտարապետի մը չափ գաստակերտի մ'արժանիքը : Վերջապէս երկու պատկերհան կամ երկու երաժիշտ կրնան՝ մեծ հանճարներ ըլլալով հանդերձ՝ և առանց ի հաշիւ առնելու իրենց նկարագրին սեփական կեփքը՝ բոլորովին տարբեր գաղափարներ ու նենալ իրենց արուեստին արտայայտութեան կամ նպատակին վրայ . այս տարբերութիւնները կը կազմեն ինչ որ « Դպրոց » կ'առուանենք :

9. Ընդհանուր առմամբ արտաքին ապաւորութեանց մեզ պատճառած հանձնքն այնչափ աւելի զգայի է՝ որչափ յուզումն աւելի բուռն է : Սակայն այս սաստկութիւնն ոչ թէ տը պատրութեանց հոծութեան մէջ փնտռելու է, — վասն զի այն ասեն ամենէն սուր ճիւղերը՝ ամենէն տարրիկնակ բարդութիւնները պէտք էին ընտրելագոյններն համարուիլ, — այլ անոնց բնութեան, անոնց մեր գեղեցկագիտական գրացումներ և գաղափարք կոչած ներքին տրամադրութեանց հետ ունեցած մէկ անբացատրելի համաձայնութեան մէջ : Մեր զգալեանք միջոցաւ ընդունած գաղափարներէս՝ մեր միտքը վերացրցմամբ և վերուձութեամբ՝ կերպի, ներդաշնակութեան, համեմատութեան, վայելչութեան, միութեան և զանազանութեան գաղափարները կը յղանայ, որք այնուհետեւ իրեն համար գեղեցկագիտական արտաբերութեանց իբրեւ նմարը կ'ըլլան : Այս որպիսութեանց միութիւնն է որ մեզ ախորժ կը պատճառէ : Այն գործ որ մեր վրայ ապաւորութիւն կ'ընէ, այդ տարբերաց իւր մէջ գտնուելով՝ մեզ գեղեցիկ կ'երևի այն հա-

մեմատութեամբ՝ որով անոնք միահաղոյն իրմբուած են . կատարեալ կ'ըլլար՝ եթէ անոնք զանուիւն իրենց պէտք եղած չափովն և ամենէն համաձայնող զուգարթութեամբք : Անուի է որ՝ ինչպէս աւելի վերն բսիքն՝ անտարբեր կամ պզգալի իսկ առարկայ մը կըրնայ իւր նկարագրութեամբը գեղեցկագիտական վայելք մ'ազգել, վասն զի անոր ներկայացման մէջ ճարտարին հզօր անձնաւորութիւնը կը տեսնենք : Ոչ թէ առարկային պատկերն է մեզ զարմանք պատճառողը՝ այլ նմանողին արուեստագիտական կորովը : Անձնաւորութեան համար մեր զգացած համակրական զարմանքին մէկ ապացոյցն է՝ ընդօրինակութեանց համար մեր յայտնած արհամարհանքը : Այսպէս արա գեղեցկագիտական վայելք զարմանախառն հաճոյք մ'է :

Շարայարելի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՀԱՄԱԳՈՅՏԻՑ ՍԻՐՈՑ ԳԱՂՏՆԻԳԸ

Բանաստեղծութեան քնարը չէ միայն, որ կ'երգէ սիրոյ գաղտնիքը, այլ և գիտութիւնն : Տիեզերքը համարէն՝ սիրոյ արտայայտութիւնն է : Հասարակաբար սիրտը կը կոչուի այն գործարանն, ուր աւելի կ'եռայ էակի մի գոյութիւնն և կեանքն . աակից իբրեւ ի կեդրոնէ կը ծաղին ներգործութիւնը, և ուր կը կեդրոնանան պարճագործ շրջանով : Այսպէս և սէրն է այն ներգործութեանց ամենագորաւորն . ամենապնին և ամենաքննողչն, որ կը վառէ կը կենդանացնէ սիրտը և կը՝ պահէ քայտելունը : Ամենայն օր սիրով կը ծնանի, սիրով կը սնանի և կը մեռնի . մանաւանդ թէ սիրոյ ամմահունակ անուրջին մէջ կը գտնէ միայն իւր երջանկութիւնը : Այս զօրութիւնս՝ որ լուսնի և նուրբ եթերէն աւելի խորաթափանց՝ կը գտնուի բոլոր կենսաւնակ արարածոց բնութեան մէջ, և այն ամենանշանկ բա-